

BRONASTA STATUETA VENERE IZ EMONSKE INSULE XXIX

LJUDMILA PLESNICAR-GEČ

Ob priliki sistematičnih zaščitnih izkopavanj emonske insule XXIX na prostoru prihodnjega Trga revolucije v Ljubljani smo leta 1962 pri odstranjevanju ruševinskih plasti naleteli na bronasto statueto. Plast, v kateri smo našli statueto, predstavlja v primerjavi s celotnim izkopanim kompleksom predzadnjo gradbeno fazo, pomešano z obilico žganine, drobcev malte in kosov opeke.

Statueta predstavlja golo boginjo Venero. Visoka je 9,6 cm in pokrita s slabo, na nekaterih mestih razjedeno patino, ki je načela in poškodovala obraz, roke, ramena in prednji del nog. Zadnja stran leve noge in levega boka je pokrita z zeleno plemenito patino. Figura je naslonjena na iztegnjeno desno nogo, medtem ko je leva rahlo usločena v kolenu. Zaradi tega je cela postava rahlo upognjena v obliki črke S. Desna noga je ravna, stopalo oblikovano, vendar prsti niso nakazani. Stegno je nad kolenom vertikalno odebeljeno, medtem ko je desno bedro zaradi položaja noge nekoliko privzdignjeno. Leva noga je v kolenu nekoliko upognjena. Stopalo manjka, vendar je peta ohranjena, kar kaže, da se je noga dotikala tal samo s prsti. Desna roka je ohranjena le do komolca in se tesno prilega životu. Iz dela ohranjenega komolca pa lahko sklepamo, da je bila roka rahlo skrčena, iz česar sledi, da je morebiti držala v roki atribut¹ ali pa navzven obrnjeno dlan.² Leva roka je spuščena ob telesu, rahlo usločena naprej in dlan položena v krilo. Spodnji del roke, zapestje in dlan so močno odebeljeni. Odebelitev na zapestju kaže, da je bila dlan sekundarno aplicirana na že fragmentirano roko, kar se je zgodilo takoj po odlitju statuete ali pa kdaj pozneje. Prsti na roki so grobo, sumarno nakazani, razen palca, ki se loči od drugih prstov. Cela roka pa je od zapestja grobo pritrjena ob život. Hrbet in boka so lepo izdelani in hrbtenica je zaradi drže rahlo usločena in nakazana z vertikalno kaneluro, ki deli hrbet na dva dela in poudari elegantno držo statuete. Desna rama je nekoliko upognjena zaradi drže desne roke. Grudi so le nakazane in poudarjajo mladostni izraz boginje. Na tem delu je patina močno načela površino, vendar lahko opazimo, da je umetnik po odlivu statuete rabil dleto in naknadno obdelal površino, predvsem predel ob levi roki. Poteze na obrazu so zabrisane zaradi sumarne obdelave obraza in zaradi patine, ki ga je na-

čela. Kljub temu se lahko ločijo posamezni deli obraza, kakor usta in nos. Frizura je sredi glave razdeljena s prečo in lasje so na temenu zbrani v voz. Sekundarna obdelava z dletom je poudarjena predvsem na laseh, kjer so posamezni prameni nakazani s poševnimi in vertikalnimi vrez. Na laseh je pripet diadem, ki v zgornjem delu tudi kaže sledove dleta.

Statueto iz insule XXIX lahko prištevamo med skupino tako imenovanih »Venus pudica«.³ Prvotnemu originalu je brez dvoma bila vzor Praksitelova Afrodita iz Knida.⁴ Vprašanje je tudi, kdaj je nastal original naše statuete. Groba površina odlivka, predvsem pa sumarno izdelani obraz in glava kažeta, da je bil original večkrat, oziroma daljšo dobo odlivan, kar potrjuje dejstvo, da je umetnik že odlito statueto naknadno retuširal z dletom. Sledove dleta kažejo predvsem lasje in del trupa pod levo roko. Vendar je statueta ohranila plemenito držo zgodnjih rimskih kopij in helenističnega originala.⁵



Stilsko najbližja, tako po drži nog, roke kakor tudi glave, je statueteta iz Narodne biblioteke v Parizu.⁸ Prav tako jo lahko primerjamo predvsem po drži in obdelavi glave bronasti figuri iz Zaklopače⁷ in bronasti statueti iz Kladušnice.⁸ Vendar je stilsko bližja statueti iz Zaklopače, tako glede pregiba leve noge in urejenosti frizure (lasje so na temenu zbrani v vozle).

Dr. Grbič datira statueto iz Zaklopače v prehod iz II. v III. stoletje po n. e., v čas, ko so bile še v navadi frizure iz dobe Faustine in Krispine.⁹ Statueta iz insule XXIX ima prav tako lase spete v vozle, kar nam daje misliti, da tudi to statueto datiramo v isto obdobje. Vendar so okolnosti, v katerih je bila statueta najdena, eden izmed glavnih faktorjev, na katere se moramo opirati pri datiranju statuete iz insule XXIX.

Podobne bronaste figurice s predstavo »Venus pudica« hrani Narodni muzej v Zagrebu. Objavljene statuete v »Vjesniku hrvatskoga arheološkega društva« iz leta 1913 in 1914 so po obdelavi in frizuri zelo blizu naši statueti, posebno še figurice iz Novog sela pri Vinkovcih in Dobašnice kod Srba.¹⁰ Obe statueti imata na glavi diadem in sledove naknadne obdelave z dletom. Po vsej verjetnosti sodita v isto časovno obdobje kakor statueta iz insule XXIX.



Figura Venere je bila na splošno priljubljena v vsem Imperiju. Njen motiv je bil razširjen po vseh provincah rimske države. V našem najožjem področju Panonije, po razprostranjenosti najdb sodeč, je bil motiv Venere tudi splošno razširjen. Primerkov bronastih statuet na tem področju ni veliko, vendar so posamezni kosi sami po sebi, po karakterju in stilski obdelavi tako značilni, da jih ne glede na izvor lahko navežemo na časovno omejeno obdobje rimske zgodovine. Kako je bil ta motiv Venere priljubljen, dokazuje bronasta grupa Venere pri toaleti z antičnega voza iz Poljanca pri Ludbregu.¹¹ Venus iz Poljanca kaže na keltsko tradicijo z vplivi rimske plastike. Čeprav je stilsko oddaljena od naše statuete, kaže na to, da je bil kult Venere, ali vsaj njen motiv priljubljen in razširjen. Tudi pri vozu iz Poljanca težko govorimo o pravem kultu Venere, vendar je že to dovolj, da ta tip statuete srečamo na profanih predmetih, kar nam daje misliti, da je sčasoma prešel v simboliko vsakdanjega življenja. Razlika med Venero iz Poljanca in našo statueto je v tem, da kaže Venus iz Poljanca na keltsko tradicijo z vplivi rimske plastike, medtem ko je figurica iz insule XXIX le kopija rimskih originalov. M. Šeper datira Venus iz Poljanca v II. stoletje n. e. na osnovi njene frizure, ki je identična s frizurami Dačank na reliefih Trajanovega stebra. Pri obravnavi in analogiji podobnih primerov upodobitve Venere moramo upoštevati dve panonski bronasti plastiki. To je Venus iz Tac-Fovenypusztá, verjetno najlepša upodobitev Venere v Panoniji, in Venus iz Campone (med Aquincumom in Vetus Salina).¹² Obe figurici predstavljata golo boginjo Venus z jabolkom v roki. Obe sta datirani v zadnjo tretjino II. stol. n. e. v čas Faustine senior in Marca Aurelia.¹³ Čeprav sta statueti stilno kvalitetnejši, lahko že na osnovi samega motiva govorimo o razprostranjenosti priljubljene kulture motivike.

Pri naštevanju in primerjavi pojavov Venere ne smemo pozabiti na dve marmornati statueti (Venus pudica) iz Sapaje pri Castrum Laderata (Ram).¹⁴ To sta dve votivni ploščici s plastično upodobitvijo Venere. Ena izmed figuric ima ob sebi upodobitev Erosa. Značilna za te figurice je obdelava materiala in velikost, ki je podobna našim bronastim primerkom. Drža nog in rok ter modelacija telesa, predvsem pa velikost kaže bolj na kovinski odlitek, kakor na klesarsko tehniko. Prav v tem sta statueti iz Sapaje sorodni naši Veneri iz insule XXIX. Edith Tomas ju postavlja v zvezo s kultom Kabir,¹⁵ ki ima izvor na obalah Male Azije in otokov Tra-

kijskega morja.¹⁶ Tomas Edith v svojem članku zaključuje, na osnovi komparacije podobnega gradiva, da je na otoku Sapaji, kjer sta bili najdeni votivni ploščici, stal tempelj, posvečen Afroditi-Kabiri. Podobni spomeniki so bili v Panoniji najdeni še v Intercisi, Aquincumu in Brigetiumu.¹⁷ Znana je tudi votivna plošča oziroma kabirski relief iz Ptuja in sohica Venere z majhnim Erosom.¹⁸ Venera-Kabira je vedno upodobljena z enim ali več Erosi. Po mišljenju Edith Tomasove ima v tem primeru Venera verjetno tudi pomen Magne Mater.

Poleg znanih bronzastih statuēt Venere in marmornatih reliefnih upodobitev v zvezi s kultom Kabir moramo pri pojavu Venere sploh upoštevati tudi različne pojave tega božanstva, tako v tehniki kakor v samem materialu, ki je bilo lažje dosegljivo socialno šibkejšim plastem prebivalstva. Predstava Venere je znana tudi iz svinčenih ploščic votivnega tipa iz Brigetia,¹⁹ Pešte,²⁰ Siska,²¹ Celovca,²² dalje Münchna in tudi Smirne (Sedaj muzej v Louvru).²³ Antun Bauer smatra, da so bile vse te svinčene upodobitve Venere votivni darovi ali pa spominki, ki so jih verniki kupovali pri obisku svetišča, katerim so bili drugi predmeti iz boljšega materiala in kvalitetnejše izdelave nedosegljivi.²⁴ V teh svinčenih upodobitvah ne moremo iskati stilnih analogij, čeprav so v večini primerov tudi one reproduciranje znane in cenjenega monumentalnega motiva. Tovrstna množina Venerinih upodobitev v metalu ali kamnu nam pove, da so bile figurice Venere splošno priljubljene i. s. kot predmet estetskega ali sakralnega značaja.

Kakor sem že prej omenila, smo našli statueto v ruševinski plasti. To je plast, ki smo jo zasledili po celotni površini odkopanega dela insule XXIX, ki se navezuje na predzadnjo gradbeno fazo insule. Statueto smo našli, kakor je pokazal poznejši izkop insule, ob robu centralnega dvorišča. Morebiti je statueta ob razrušitvi bila v enem izmed prostorov, ki so obkrožali dvorišče.

V neposredni bližini statuete smo poleg obilice gradbenega materiala našli tudi bronzasto fibulo, ki spada v skupino samostrelnih fibul iz prve polovice III. stol. n. e.²⁵ Statueto iz insule XXIX zaradi stilnih značilnosti predvsem frizure lahko časovno navezujemo tudi na statueto iz Zaklopače,²⁶ to je v prehod iz II. v III. stoletje n. e. Sumarna obdelava statuete pa kaže, da je bil original večkrat odlivan in daljšo dobo v uporabi. Ruševinsko plast, v kateri je bila statueta, smo zasledili po celotni insuli XXIX in prav ta plast je, poleg fibule, ki datira v prvo polovico III. stol. n. e., glavni argu-

ment za datacijo naše Venere. Kakor poročajo viri, so domačini sami leta 238 n. e. popolnoma porušili in požgali Emono.²⁷ To je bilo v zvezi s pohodom Maksimina Tračana, ko so ga obdonavske legije proglasile za cesarja. Sam Herodian piše o tem, kako so emonski meščani pred prihodom Maksimina, ki je prodiral proti Italiji, zapustili domove in požgali mesto. Debel sloj žganine in ruševin, ki smo jih zasledili po celotnem odkopanem področju novega Trga revolucije, govorijo za to, da gre za večje, katastrofalno uničenje stavb. Naša plastika, najdena v tej plasti, to samo potrjuje in nam odpira možnost za nadaljnjo razčlenitev plasti in gradbenih faz insule XXIX.

OPOMBE

1. M. Grbić: Bronzana statueta Venere iz Zaklopače blizu Beograda. *Starinar* 1950, str. 181 do 184. — 2. Germaine Faider-Feytmans: *Recueil des bronzes de Bavai*. Paris 1957, pl. XVII, sl. 68. — 3. Ernest Babelon: *Catalogue des bronzes antiques de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1895, str. 101, sl. 230. — Salomon Reinach: *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, tome III, Paris 1920, str. 108, fig. 9, str. 109, fig. 5, 9. — 4. Anton Springer-P. Wolters: *Die Kunst des Altertums*, Leipzig 1923, str. 340, sl. 639. — Gizela M. A. Richter: *Greek, Etruscan and Roman Bronzes*. New York, 1915, str. 117. — 5. G. Richter: op. cit., str. 117. — 6. Ernest Babelon: op. cit., str. 101, fig. 230. — 7. M. Grbić: op. cit., str. 181–184. — 8. Danica Nikolić: *Venus de Kladišnica*. Živa antika, god. VIII, Skopje 1958, str. 137–148. — 9. Miodrag Grbić: op. cit., str. 181–184. — 10. Dr. Josip Brunšmid: *Antikni figuradni bronisani predmeti u hrv. nar. muzeju u Zagrebu*, str. 215, sl. 16, 17. v: *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, zv. XIII, 1913 in 1914. — 11. Mirko Šeper: *Rimska kola iz Poljanca kod Ludbrega*, Zagreb 1962. — 12. *Archäologische Funde in Ungarn*. Corvina, Budapest 1956, str. 223, 211. — 13. *Archäologische Funde*: op. cit., str. 210. — 14. Dr. Edith Tomas: *Spomenici kulta Afrodite Kabeire u dunavskim provincijama carskih vremena*, str. 31 do 40, sl. 1, 2. v: *Rad Vojvodjanskih muzeja*, Novi Sad 1958. — 15. Dr. Edith Tomas: op. cit., str. 36. — 16. Dr. Edith Tomas: op. cit., str. 36. — 17. Dr. Edith Tomas: op. cit., str. 38. — 18. M. Abramić: *Poetovio, Ptuj 1925*, str. 155, sl. 109. — 19. Kubitschek: *Jbh. d. Zentr. Kom.* 1904, str. 171, sl. 125. — 20. Antun Bauer: *Rimska olovna plastika*, str. 6. v: *Vjesnik hrvatskoga arh. dr.* 1936, Zagreb. — 21. A. Bauer: op. cit., str. 6. — 22. A. Bauer: op. cit., str. 18, 19. — 23. A. Bauer: op. cit., str. 8. — 24. A. Bauer: op. cit. str. 8. — 25. Kovrig Ilona: *Die Haupttypen der kaiserzeitlichen Fibeln in Pannonien*, 1937, str. 125; *Dissertationes Pannonicae*, Series II, Nr. 4. — 26. M. Grbić: op. cit., str. 181–184. — 27. Dr. Josip Klemenc: *Zgodovina Emone*, str. 331. v: *Zgodovina Ljubljane* 1955. Herodian: 8. 1. 4.